

L. 500.96.19

RECEIVED

JAN 2 1924

LIBRARY OF THE
PEABODY MUSEUM

PAMIĘTNIK FIZYJOGRAFICZNY

WYDAWANY STARANIEM

E. Dziewulskiego i Br. Znatowicza.



Tom II.

**Dział I. METEOROLOGIJA i HIDROGRAFIJA. — Dział II. GIEOLOGIJA z CHEMIJĄ. —
Dział III. BOTANIKA i ZOOLOGIJA. — Dział IV. ANTROPOLOGIJA.**

32 TABLIC RYSUNKÓW.

WARSZAWA.

Druk. K. Kowalewskiego, Królewska 23.

1882.

ZWIERZĘTA ZAGINIONE (Diluwijalne).

PRZEZ

A. Słóarskiego Mag. Nauk Przyr.

I. TUR (BOS PRIMIGENIUS. BOJN.).

W roku 1877, podczas naprawy upustów w zakładach fabrycznych we wsi Przystani (powiat Makowski) własnością hr. Ludwika Krasińskiego będącej, znaleziono w rzece Omulwi *głowę tura* (*Bos primigenius*) pod warstwą piasku na kilkanaście stóp grubą (zasyp piaskowy). Obecnie głowa ta znajduje się w zbiorach p. Jana Zawiszy, którego uprzejmości zawdzięczam możność porównania tego nowego okazu z głową tura wykopaną we wsi Wysoka pod Grójcem roku 1880 i będącą w zbiorach Gabinetu Zootomicznego Warszawskiego Uniwersytetu ¹⁾.

Głowa tura wydobyta z rzeki Omulwi należy do bardzo pięknych okazów paleontologicznych, jest zachowana dobrze, koloru ciemno brunatnego, rozmiarów potężnych. Z ogólnej postaci podobna jest do głowy z pod Grójca, różni się głównie od tej ostatniej *czolem* dłuższem i nieco szerszem, *kośćmi nosowemi* krótszemi choć szerszemi, oraz *twarzą* słabiej rozwiniętą wogóle.

Możdżenie rogów posiada znacznie cieńsze, krótsze i mniej zagięte, o końcach mocno rozchodzących się na zewnątrz. *Wyrostek pozasutkowy* (*processus paramastoidaeus*) prawy dobrze zachowany, kształtu trójkątnego, wysoki 65 mm., szeroki przy podstawie 50 mm., z tyłu opatrzonej wklęsłością, wyrostek zaś lewy obłamany. Z zębów pozostały tylko trzy w szczęce górnej z prawej strony 2 P, 3 P, 1 M (drugi i trzeci przedtrzonowy i pierwszy trzonowy), reszty brak zupełny. *Kości międzyszczękowych* (o. o. *praemaxillaria*) jako też szczęki dolnej (żuchwy) nie posiada, zębodoły uszkodzone. Brak k. k. międzyszczękowych nie pozwala dopełnić wielu wymiarów.

¹⁾ O *głowach tura* (*Bos primigenius. Bojanus*) znalezionych w Królestwie Polskiem, napisał Antoni Słóarski. Warszawa 1881 r. (Praca ta będzie także drukowana w IV tomie „Wiadomości archeologicznych“).

Ważniejsze wymiary podane w milimetrach są następujące:

1) Długość podstawy głowy (przypuszczalnie)	540 (?)
2) Długość głowy od krawędzi czołowej do przedniego brzegu k. k. międzyszczękowych (przypuszczalnie)	650 (?)
3) Długość głowy od linii półkolistej górnej do przedniego brzegu k. k. międzyszczękowych (przypuszczalnie)	620 (?)
4) Największa szerokość głowy pomiędzy guzami usznymi (nad otworem ucha)	300
5) Długość czoła od krawędzi czołowej do tylnego końca k. k. nosowych	310
6) Odległość oczodołów od podstawy mózdzieni, czyli wysokość oczodołów	155
7) Najmniejsza szerokość czoła	240
8) Szerokość czoła pomiędzy mózdzieniami, w trzech miejscach brana: na krawędzi czołowej, pośrodku nasady mózdzieni i przy dolnym brzegu	220, 260, 300
9) Szerokość czoła pomiędzy brzegami oczodołów, czyli największa szerokość czoła	290
10) Szerokość czoła pomiędzy oczodołami czyli odległość oczodołów (pomiędzy rowkami)	150
11) Długość k. k. górno-szczękowych z boku brana	240 (?)
12) Długość k. k. górno-szczękowych na dolnej powierzchni głowy brana	150 (?)
13) Szerokość twarzy pomiędzy guzami szczękowymi (tubera maxillaria)	180
14) Długość k. k. nosowych	220
15) Szerokość k. k. nosowych	94
16) Długość podniebienia, od przedniego brzegu k. k. międzyszczękowych do wewnętrznych otworów nosa	290 (?)
17) Długość k. k. podniebiennych (w środku)	80
18) Wymiary oczodołu, średnica podłużna i poprzeczna	75—70
19) Długość i szerokość dołu skroniowego	180—50
20) Długość łuku twarzowego (jarzmowego)	95
21) Obwód mózdzieni przy podstawie	305
22) Długość mózdzieni, idąc za wypukłością krzywizny	635
23) Cięciwa mózdzieni czyli odległość końca od podstawy	375
24) Odległość pomiędzy końcami mózdzieni	750
25) Największa odległość pomiędzy mózdzieniami, idąc po krzywiznie zewnętrznej	830
26) Wysokość potylicy od dolnego brzegu otworu potylicowego do krawędzi czołowej	215
27) Długość łuku zębowego	170

**Zestawienie najważniejszych wymiarów głowy tura z rz. Omulwi
i z pod Grójca.**

	Tur z Omulwi.	Tur z pod Grójca.
a) Podstawa czaszki	540 (?)	550
b) Największa średnica przednio-tylna	650 (?)	650
c) Największa średnica poprzeczna.	300	320
d) Średnica podłużna czoła	310	300
e) Średnica poprzeczna czoła największa	290	300
f) Średnica poprzeczna czoła najmniejsza	240	236
g) Średnica czoła pomiędzy moźdzem- niami	(220. 260 300)	(150. 210 280)
h) Obwód mózdzieni przy podstawie	305	380
i) Długość mózdzieni, idąc za wypukło- ścią krzywizny	635	650
k) Cięciwa mózdzieni.	375	340
l) Odległość pomiędzy końcami mózdzieni	750	560

W Szczęślewicach pod Warszawą ¹⁾ w roku 1881 znalezione zostały kości tura (*Bos primigenius* *Boj*), a mianowicie:

¹⁾ W odległości 4 wiorst od Warszawy, za rogatkami Jerozollmskiemi, z prawej strony szosy, prowadzącej do Radomia (prawie naprzeciwko Rakowca) leży wieś Szczęślewice. Na terytorjum, będącem własnością p. J. Riedel i S-ki, najbliższej położonem od szosy, przy kopaniu gliny na cegłę w r. 1880 i 1881 znaleziono kości zwierząt zaginionych, a mianowicie: nosorożca włochatego (*Rhinoceros tichorhinus* *Fisch.*), tura (*Bos primigenius* *Boj*), renifera (*Cervus tarandus* *L.*) i jelenia kopalnego (*Cervus elaphus fossilis*). Kości te były znajdowane różneml czasy w ciągu 2 lat w różnych miejscach przestrzeni 4 morgowej, zawsze jednak mnlj więcej na tój samój głębokości około 8 stóp. Miejscowość nas obchodząca przedstawia nleznaczné zagłębłe około 4 morgów powlerchni wynoszące, w którym odróżniają następujące pokłady:

- 1) Ziemia orna około 2 stóp grubości.
- 2) Głina piecówka (według miejscowój nazwy), którój nie używają na cegły, 2 stopy gruba.
- 3) Piasek z mułem około 3 stóp gruby.
- 4) Warstwa torfu z kawałami drzew oliszowych około pół stopy gruba.
- 5) Warstwa t. z. marglu łakowego (na nlejscu nazywają tę warstwę „piasek i muł zielony“) z muszelkami, z liczneml skorupkami mięczaków wodnych, dził żyjących (w wodach słodkich stojących) a mianowicie *Limnaeus palustris* *Dnp.*, *L. auricularis* *Lin.*, *Planorbis albus* *Müll.* *Bythinia tentaculata* *L.*, *Valvata piscinalis* *Müll.*— na 1 stopę gruba.
- 6) Warstwa płasku z mułem około 2 stóp gruba.
- 7) Muł tłusty na 2 stopy.
- 8) Piasek z kamykami różnej wielkości na 2—4 stóp gruby.
- 9) Głina strycharska (doskonaleych własności) nleoznaczonej grubości z powodu zbyt prędkiego zalewania przez wodę.

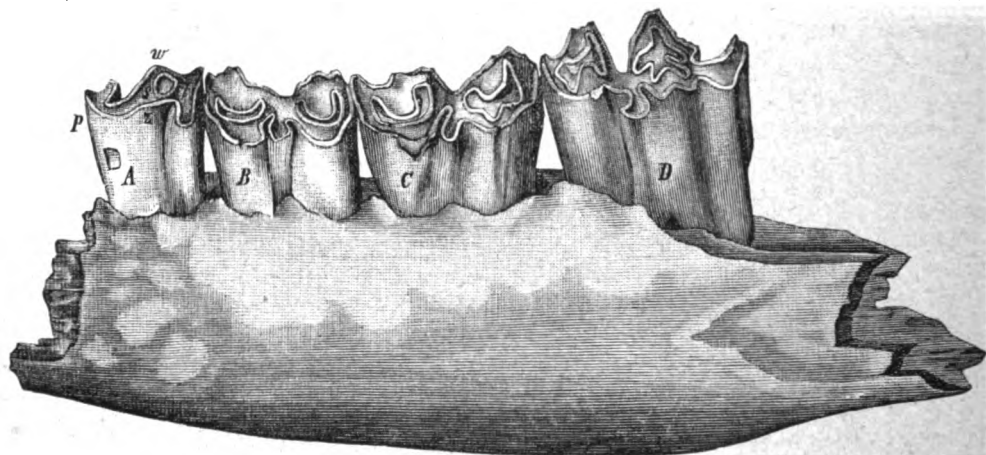
Kości znajdowano głównie w warstwie 6, w innych warstwach przyległych prawie że nle natrafiano na nle. Kości wspomniane uważać można za przyniesione przez wodę razem z piaskiem i mułem; chochlą nlewszystkie są w jednakowym stopniu przechowane (zakonserwowane). Kości tura i szczęka górna nosorożca są doskonale zachowane i bezwątplenla były w wodzie. Szczęka zaś dolna nosorożca i kości nóg oraz szczątki renifera i jelenia, źle się przechowały i nle noszą na sobie cech znajdowania się w wodzie.

- 1) Dwie połowy szczęki dolnej.
- 2) Trzy kręgi.
- 3) Dwie części kości nóg.
- 4) Kawałek mózdzienia rogu.
- 5) Kawalki żeber.

Opis najważniejszych z tych kości podany poniżej.

I. Połowa prawa szczęki dolnej (mandibula dextra) posiada przedni koniec całkowity, z dobrze zachowanym miejscem spojenia z połową przeciwną, tylny koniec obłamany, zębów brak zupełny, długość wynosi 380 mm. (połowa ta jest spojona z 3 kawalków, na które była rozbita).

II. Daleko ważniejsza jest lewa połowa szczęki dolnej (mandibula sinistra), albowiem posiada 4 zęby trzonowe całkowite, dobrze zachowane, średnio starte, a tym sposobem o cechach wybitnie wyrażonych. Jeden ząb jest przedtrzonowy (praemolaris) i trzy trzonowe właściwe (molares). 3 P. 1 M. 2 M. 3 M. Ponieważ szczęką dolną z zębami tura jest rzadkością w zbiorach, dlatego podajemy szczegółowy opis zębów z dokładnym rysunkiem w połowie naturalnej wielkości.



Szczęka Tura.

Ząb przedtrzonowy 3 (A) 3 P. długość 25 mm. szerokość 5, 12, 15 mm., kształtu nieforemnie pryzmatycznego, przednia powierzchnia (p) bowiem znacznie węższa od tylnej. Powierzchnia zewnętrzna (z) zęba przedstawia dwie fałdy, z których przednia mniej wyraźna lecz szersza, tylna zaś wyraźniejsza daleko i węższa, fałdy oddziela nieznaczne zagłębienie. Powierzchnia wewnętrzna (w) mocniej pofałdowana niż zewnętrzna, można się bowiem na niej dopatrzeć 4 fałd, z tych dwie przednie mało wyraźne, tylne zaś dwie daleko wyraźniejsze i oddzielone od poprzednich głębokim wgłębieniem. Powierzchnia korony posiada szklisko obwodowe (zewnętrzne) całkowite, pozaginane nieforemnie, środkowe (s) zaś tworzy wysepkę okrągłą, o średnicy 5 mm.

Ząb trzonowy właściwy (B.) 1 M. długość 28 mm. szerokość 10—20 mm. Kształtu słupa czworokątnego, dość foremnego, który się dzieli wgłębieniem środkowym na 2 połowy. Powierzchnia przednia i tylna jednakowej szerokości, prawie równoległe względem siebie. Powierzchnia zewnętrzna posiada trzy wyraźne fałdy: środkową mniejszą i leżącą w zagłębieniu i boczne (przednią i tylną) znacznie większe, zaokrąglone. Boczne fałdy są tutaj główne, stanowią połówki zęba, środkowa zaś jest dodatkową.

Powierzchnia wewnętrzna, posiada 4 fałdy, z których dwie brzeżne są mało wyraźne, dwie zaś środkowe znacznie większe i rozdzielone dość mocnym i obszernym wgłębieniem.

Powierzchnia korony o szklwie obwodowym (zewnętrznym) całkowitem, festonowato pozaginanem, środkowym zaś tworzącym dwie wysepki półksiężycowate (długie 8 mm., szerokie 2 mm.), których końce są zaokrąglone i zwrócone na wewnątrz.

Ząb trzonowy właściwy II-gi. (C.) 2 M. długość 38 mm., szerokość 6—20 mm. Ogólna postać przypomina słup czworokątny, ścięsniony (wązki), podzielony przez środkowe wgłębienie na dwie połowy, z których przednia węższa od tylnej. — Powierzchnia zewnętrzna ma trzy fałdy nierówne, boczne (przednia i tylna) duże, wyraziste i środkowa bardzo mała (stosunkowo). Powierzchnia wewnętrzna posiada 4 fałdy, brzeżne wązkie, niezbyt wyraźne i środkowe wielkie, szerokie i rozdzielone znacznym zagłębieniem. Powierzchnia przednia i tylna nieznacznych rozmiarów, nieco ukośnie ułożone względem siebie.

Powierzchnia korony o szklwie obwodowym festonowato pozaginanem; środkowe szklwo, tworzy dwie wysepki (13—14 mm. dług., 3—5 mm. szerokości) z których przednia półksiężycowata o końcach zaokrąglonych i nieco rozszerzonych, tylna znów posiada wewnętrzny brzeg półksiężycowaty, zewnętrzny zaś powyginany falowato tak, że cała wysepka przypomina swoim kształtem nieforemny biszkokt.

Ząb trzonowy właściwy III-ci. (D.) 3 M. długość 53 mm., szerokość 5, 10, 18, 20 mm. Podobnie jak poprzednie zęby ma formę słupa czworokątnego, niezbyt prawidłowego, mocno ścięsnionego, szczególnie na brzegu przednim i tylnym.

Powierzchnia zewnętrzna przedstawia 4 fałdy nierówne, trzy znacznie większe, wyraźne, prawie jednakowych rozmiarów, czwarta mniejsza i słabo oddzielona od innych.

Powierzchnia wewnętrzna także z czterema fałdami, z których dwie środkowe większe oraz lepiej wyróżniające się od brzeżnych (przedniej i tylnej) o wiele mniejszych. Nadto środkowe fałdy rozdziela daleko znacznie większe wgłębienie, niż brzeżne. Cały ząb wgłębieniami położonymi na powierzchni zewnętrznej i wewnętrznej, jest podzielony na 3 dobrze rozgraniczone części czyli słupy (pryzmy), dwa przednie większe, trzeci tylny o połowę mniejszy.

Powierzchnia korony o szklwie obwodowym całkowitem, w najrozmaitszy sposób festonowato pozaginanem. Środkowe szklwo, tworzy dwie wysepki (dłu-

gość 15—14 mm., szerokość 8—3, 10—5 mm.), przednia ma formę biszkoktową, w środku jest mocno przewężona, na końcach rozszerzona i zaokrąglona, tylna zaś wyseпка, ma kształt pięciokąta nieforemnego, którego boki są łukowate, powginane mniej lub więcej na wewnątrz, tak, że dążą do spotkania się w środku. Powierzchnia przednia i tylna są niewyraźne, ukośnie położone względem siebie.

Rozpatrując się w kształtach opisanych zębów łatwo zauważyć, że każdy składa się z części większych i mniejszych czyli ze słupów głównych i dodatkowych, uwydatnionych przez wgłębienia i fałdy. Ząb A. (3 P.) właściwie składa się z jednego słupa, który tylko na wierzchołku przedstawia podział na trzy, niewyraźne i niejednakowe części.

Zęby B i C (1 M., 2 M.) składają się z 2 głównych słupów i dodatkowego położonego pośrodku i nazewnątrz. Ząb D. (3 M.) składa się z trzech słupów głównych i czwartego dodatkowego, położonego nazewnątrz pomiędzy pierwszym i drugim słupem głównym.

Wogóle zęby doskonale zachowane, ciemne, szklivo na brzegu powierzchni zewnętrznej i wewnętrznej oraz na koronie białawe.

Zęb y t u r a powyżej opisane, porównane z zębami wołu domowego, okazują wielkie podobieństwo; najważniejszą różnicę, uderzającą na pierwszy rzut oka, stanowi wielkość.

Zęby tura są znacznie, blisko o $\frac{1}{2}$, większe od zębów wołu domowego, jak o tem przekonują szczególowe wymiary, odpowiednich zębów (podane w milimetrach),

	<i>tur</i>	<i>woł domowy</i>	<i>różnica</i>
3 P.	dług. 25 szer. 5, 12, 15 . . .	dług. 19 szer. 10, 5 . . .	dług. 6 szer. 5
1 M.	dług. 28 szer. 10, 20 . . .	dług. 20 szer. 5, 15 . . .	dług. 8 szer. 5
2 M.	dług. 38 szer. 6, 20 . . .	dług. 22 szer. 4, 12 . . .	dług. 16 szer. 2, 8
3 M.	dług. 53 szer. 5, 20 . . .	dług. 33 szer. 3, 12 . . .	dług. 20 szer. 2, 8

Ogólna długość zębów tura 144, zębów wołu 94, różnica ogólnej długości 50. Największa szerokość zębów tura 20, zębów wołu 12, różnica 8.

Szklivo na koronie zębów tura, daleko bardziej pozaginane, szczególnie zaś na wysepkach 2 ostatnich zębów, niż na zębach wołu domowego.

Od zębów żubra (*Bison europaeus* O w.) różnią się zęby tura bardzo znacznie wielkością (rozmiarami), fałdami na powierzchni zewnętrznej i wewnętrznej, rysunkiem szkliva obwodowego środkowego czyli wysepek.

III. Trzy kręgi tura, dwa szyjowe i jeden lędźwiowy. Z szyjowych znaleziono krąg drugi szyjowy, zwany kręgiem obrotowym (*epistropheus*) dobrze zachowany, brak mu tylko wyrostków poprzecznych. Kolor ma ciemny, połysk dość wyraźny, wyrostki stawowe (skośne) całkowite o powierzchniach sta-

wowych dobrze zachowanych. Wyrostek ciernisty potężny, zakończony tępą długą krawędzią.

Sworzeń (*processus odontoides*) szeroki, łukowaty. Wymiary kręgu w milimetrach:

Długość trzonu kręgu razem ze sworzeniem	160
„ trzonu samego	130
Najmniejsza długość trzonu kręgu	95
Szerokość trzonu największa	143
„ „ najmniejsza	100
Wysokość trzonu samego	65
„ całego kręgu największa (przedni koniec)	190
„ otworu rdzeniowego	50
Szerokość	30
Długość wyrostka ciernistego (grzbietowa)	143
Grubość wyrostka	20—40
Wysokość wyrostka ponad trzonem	100
Długość sworzenia (wyrostek osiowy)	32
Szerokość największa	54

Trzeci krąg szyjowy, posiada wyrostek ciernisty oraz wyrostki poprzeczne obłamane. Trzon, jako też wyrostki skośne dobrze zachowane.

Długość trzonu	88 mm.
Szerokość trzonu	80 „
Wysokość	72 „
Szerokość otworu rdzeniowego	30 „
Wysokość	28 „

Krąg ten doskonale przystaje do kręgu 2-go co dowodzi, że niewątpliwie obadwa należą do jednego i tego samego zwierzęcia.

Krąg lędźwiowy ostatni, posiada trzon, wyrostki boczne oraz powierzchnie stawowe dobrze zachowane; wyrostek zaś ciernisty, jak również wyrostki poprzeczne obłamane.

Długość trzonu	85 mm.
Szerokość	100 „
Wysokość	50 „
Szerokość otworu rdzeniowego	60 „
Wysokość	30 „

IV. Kawalek mózdzienia rogu prawego, mocno uszkodzony, z wyraźnymi głębokimi rowkami, przebiegającymi mniej więcej równolegle w podłuż.

V. Dolny koniec kości ramieniowej prawej (o. humerus dextr.) z dołkami i rolką dobrze zachowanymi.

VI. Dolny koniec kości promieniowej prawej (o. radius dextr.) zachowany całkowicie. Wreszcie znaleziono dwa kawałki żeber tura i kawałek miednicy lewej strony.

Powyżej opisane szczątki tura, znalezione w Szczęślewicach, są własnością gabinetu Zootomicznego W. Uniw. ofiarowane przez p. Jana Zawiszę.

Objaśnienie rysunku na str. 480.

Rysunek przedstawia połowę lewą szczęki dolnej tura (*Bos primigenius* Boj.) w połowie naturalnej wielkości.

- A* trzeci ząb przedtrzonowy (*praemolaris*).
- p* powierzchnia zęba przednia.
- t* „ „ tylna.
- z* „ „ zewnętrzna.
- w* „ „ wewnętrzna.
- s* wysepka szkliva środkowego.
- B* pierwszy ząb trzonowy właściwy (*molaris*)
- C* drugi „ „ „ „
- D* trzeci „ „ „ „

2. NOSOROŻEC WŁOCHATY (*RHINOCEROS TICHORHINUS* FISCH.)

Szczątki nosorożca, znalezione zostały razem ze szczątkami innych zaginionych zwierząt w Szczęślewicach w 1880 i 81 r. Do najważniejszych części należą: 1) kawałek szczęki górnej lewej strony (kość górno-szczękowa) z trzema zębami trzonowymi, zachowanymi w jaknajlepszym stanie. Kość i zęby są koloru szarego, twarde i połyskujące się. Zęby są 4, 5 i 6-tym trzonowym, potężnych rozmiarów, posiadają kształt przyrządkowy (słupowaty) 4-ścienny, na koronie każdego zęba znajdują się dwa zagłębienia albo dolki (*vallis* s. *fossula*), jedno przednie (wewnętrzne) drugie zaś tylne (zewnętrzne). Zagłębienie przednie posiada zatokę (*sinus*).

Na powierzchni zewnętrznej zęba, dają się odróżnić 4 wyniosłości (fałdki), z których przednia tworzy zarazem kąt przedni zęba, druga jest najwyraźniejsza, trzecia mało wyraźna, tępa, czwarta zaś wyniosłość tworzy kąt tylny zęba. Na koronie od brzegu (krawędzi) zewnętrznego ciągną się poprzecznie trzy wyniosłości, krawędzie dwie bardzo wyraźne, trzecia mało wyraźna. Krawędź poprzeczna przednia, przebiega nieco skośnie i składa się z 2 części, zewnętrznej (przedniej) i wewnętrznej (tylnej), schodzących się pod kątem bardzo rozwartym. Krawędź poprzeczna środkowa, także złożona z części zewnętrznej (przedniej) i wewnętrznej (tylnej) oraz z wyrostka, który jest umieszczony w wierzchołku kąta, utworzonego przez spotykające się dwie części krawędzi. Krawędź wreszcie tylna, z boku zęba położona, mała i bardzo niewyraźna.

Wyrostek powstający przy krawędzi środkowej t. z. kątowy, jest tak długi, że dochodzi do krawędzi poprzecznej przedniej i odgranicza zatokę od zagłębienia przedniego. W górnej części tej zatoki, daje się zauważyć wyrostek wewnętrzny dość krótki.

Wogóle powierzchnia trąca zębów wyraźna, przedstawia dobrze zachowany rysunek. Wymiary zębów (wyrażone w milimetrach).

	Ząb 4-ty	Ząb 5-ty	Ząb 6-ty
Powierzchnia zewnętrzna	50	65	60
Krawędź przednia	36	40	42
Krawędź tylna	35	35	34
Największa szerokość zęba (powierzchnia przedn.)	58	65	70
Najmniejsza szerokość zęba (powierzchnia tylna)	55	58	50
Obwód zęba	198	210	210

Dwa zęby (4 i 5-ty) osadzone są w kawałku szczęki górnej, trzeci zaś (6-ty) oddzielny. (Zęby wspomniane są w zbiorze p. J. Zawiszy).

2) Połowa szczęki dolnej lewej strony, z dwoma zębami 6 i 7 (przedostatni i ostatni), z których jeden ostatni (7) schowany w szczęce, jeszcze nie wyszedł nad jej powierzchnię, drugi zaś (6) całkowicie wykształcony i nieco na koronie starty. W szczęce znajduje się parę zębodołów.

Długość szczęki (obłamane końce) wynosi 290 mm.

Największa szerokość 100 „

Największa grubość 67 „

Ząb 6-ty posiada krawędź zewnętrzną, trzy krawędzie poprzeczne, przednią, środkową i tylną i dwa zagłębienia (dolki) przednie i tylne wybornie wykształcone i bardzo wyraźne.

Ząb 7-my zaś, zupełnie młody, bez powierzchni trącej i wyraźnie odgraniczonych krawędzi.

Wymiary zębów (w milimetrach):

	Ząb 6-ty	Ząb 7-my
Krawędź zewnętrzna	40	45
Powierzchnia wewnętrzna	50	55
Szerokość zagłębienia przedniego	25	30
„ „ tylnego	25	25
Długość krawędzi poprzecznej przedniej	15	18
„ „ „ środkowej	22	20
„ „ „ tylnej	25	30
Obwód zęba	140	140

Kość szczęki żółtawa, krucha, łatwo rozpadająca się. (Własność Gabinetu Zootomicznego).

3) Kość udowa (*Femur*) prawa, mocno uszkodzona i nadzwyczajnie krucha, ma główkę obłamaną, dolny koniec, jakoteż wyrostek boczny, krętarz trzeci (*trochanter tertius*) również obłamane.

Znaleziono jeszcze kawałek kości ramieniowej i kość piszczelową (*tibia*) prawą z obłamanymi końcami.

Przyczyną złego stanu kości nosorożca, był zapewne wiek zwierzęcia zbyt młody, a nadto kości leżały w wilgotnej ziemi, tuż pod warstwą torfu i marglu łąkowego.

3. RENIFER (CERVUS TARANDUS).

W Szczęślewicach w 1881 r. znaleziono dwa kawałki rogu od samej nasady, (z odnogami); oraz dolny koniec kości ramieniowej lewej.

4. JELEŃ KOPALNY (CERVUS ELAPHUS FOSSILIS).

W Szczęślewicach wykopano: kawałek rogu (gałązka ostra) i śródnoże nogi prawej rozbite na kawałki (przy wyjmowaniu z ziemi).

Poczytuję sobie za obowiązek podziękować p. Mieczysławowi Brzezińskiemu, stud. Nauk. Przyrod. za wierne wykonanie umieszczonego w niniejszej pracy rysunku szczęki tura.
